

Combined learning in history teaching

Kourosh Fathi*

Assistant Professor, Department of Humanities and Social Studies, Farhangian University. Alborz, Iran

(Received: 5 April 2022, Accepted: 1june2022)

Abstract

The main purpose of education is to create learning in learners. This happens with teaching. Teaching is a series of regular, purposeful, and pre-designed activities that ultimately lead to effective learning. History teaching in schools and even universities is often based on traditional methods and methods of lecturing and passive discussions with the aim of accumulating learners' minds and strengthening memory. Paying attention to historical understanding, encouraging and creating historical thinking are among the goals that modern history education should pursue. Achieving these goals requires special tools and attitudes. Combined learning is an educational method that combines digital technology and media with teacher-centered classrooms, giving learners more flexibility to personalize their learning experience. On the other hand, today the tendency to virtual learning along with face-to-face learning in students is increasing day by day and this is one of the tools for implementing combined learning. The present article tries to use simultaneous face-to-face and virtual education in teaching history. The question that this research seeks to answer is: How can combined learning be used in history teaching? The research findings obtained by descriptive-analytical method from different library sources and the use of the author's experiences in teaching in two spaces, indicate that face-to-face education, although very important in learning history, but in special circumstances such as situation Due to the current outbreak of coronary heart disease and the suspension of face-to-face training, the proper use of cyberspace in conjunction with face-to-face training can enable sustainable learning in history lessons.

Keywords: History teaching, Combined learning, Face-to-face training, Virtual training, Effective teaching.

---

* Corresponding Author, Email: @cfu.ac.ir

DOR: 20.1001.1.28211014.1401.3.1.6.4

یادگیری ترکیبی در آموزش تاریخ

کوروش فتحی*

استادیار گروه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، البرز، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۱)

چکیده

هدف اصلی از آموزش ایجاد یادگیری در فراگیران است. این امر با تدریس اتفاق می‌افتد. آموزش تاریخ در مدارس و حتی دانشگاه‌ها غالباً مبتنی بر شیوه‌های سنتی و روش سخنرانی و مباحثه‌های منفعلانه با هدف انباشتن ذهن فراگیران و تقویت حافظه است. توجه به فهم و ادراک تاریخی، تشویق و ایجاد تفکر تاریخی از جمله اهدافی است که آموزش نوین تاریخ باید در پی آن باشد. تحقق این اهداف به ابزارها و تغییر نگرش‌های خاصی نیاز دارد. یادگیری ترکیبی یک روش آموزشی است که تکنولوژی و رسانه‌های دیجیتال را با کلاس‌های درس معلم محور تلفیق کرده و به فراگیران انعطاف‌پذیری بیشتری برای شخصی‌سازی تجربه یادگیری‌شان می‌دهد. از سوی دیگر امروزه گرایش به یادگیری مجازی همگام با یادگیری حضوری در دانش‌آموزان روز به روز در حال افزایش است و این یکی از ابزارها برای اجرای یادگیری ترکیبی می‌باشد. مقاله حاضر سعی دارد به استفاده همگام از آموزش حضوری و مجازی در تدریس تاریخ بپردازد. سؤال این پژوهش اینست که: چگونه می‌توان از یادگیری ترکیبی در آموزش تاریخ بهره گرفت؟ یافته‌های تحقیق که با روش توصیفی - تحلیلی از منابع مختلف کتابخانه‌ای و استفاده از تجارب مؤلف در تدریس در دو فضا بدست آمده، حاکی از آن است که آموزش حضوری اگرچه اهمیت زیادی در فراگیری درس تاریخ دارد، اما در شرایط خاص مانند وضعیت فعلی ناشی از همه‌گیری بیماری کرونا و تعلیق آموزش حضوری، استفاده مناسب از فضای مجازی همگام با آموزش حضوری می‌تواند یادگیری پایدار در درس تاریخ را امکان‌پذیر سازد.

واژگان کلیدی: آموزش تاریخ، یادگیری ترکیبی، آموزش حضوری، آموزش مجازی، تدریس اثربخش.

۱. مقدمه

با همه‌گیری کرونا و تعلیق آموزش حضوری، آموزش به شیوه مجازی و مبتنی بر بسترهای متعدد آنلاین (برخط) و آفلاین (غیربرخط) درآمد. آموزش مجازی به سبب فراهم نبودن برخی بسترهای لازم چالشی نو در راه آموزش همه دروس و از جمله درس تاریخ به وجود آورد. تدریس در فضای مجازی به تدریج و با توجه به تداوم وضعیت همه‌گیری کرونا، تجربه‌ها و مسائل عمده‌ای را فراروی معلمان و دست اندرکاران امر آموزش قرار داد. یکی از این مسائل، توجه و بهره‌گیری مؤثر از توانایی و امکانات آموزش مجازی در ترکیب با آموزش حضوری می‌باشد مسلماً با شناخت شیوه‌ها و کاربردهای آن و همچنین دانستن کاستی‌ها و نیازهایی که باید برطرف گردد، می‌توان به اثربخشی آن امید داشت.

یادگیری ترکیبی^۱ یا تلفیقی^۲ با گذر از معایب آموزش الکترونیکی محض که مشکلاتی همچون عدم تعاملات انسانی و عاطفی، فقدان مهارت‌های ارتباطات اجتماعی و ضعف ارتباطات چهره به چهره دارد، از مزایای این شیوه مانند عدم محدودیت زمانی و مکانی و آموزش مستقل و انفرادی برخوردار بوده و در ترکیب با شیوه‌های آموزش حضوری و مستقیم می‌تواند اثربخشی آموزش را به سطح مطلوب یادگیری ارتقاء دهد. دورویکرد اصلی در تدریس تاریخ وجود دارد: رویکرد محتوا بنیاد که ویژگی فراگیر و پایدار تدریس تاریخ به شیوه سنتی است و دیگری رویکرد مهارت بنیاد که برآموزش مهارت‌ها تأکید می‌ورزد (تیمنز و دیگران، ۱۳۹۸: مقدمه مترجم) به نظر در بستر یادگیری تلفیقی آموزش مهارت‌های نوین امکان‌پذیر تر است.

در مورد چستی آموزش تلفیقی نظرات مختلفی ارائه شده از جمله برخی یادگیری تلفیقی را ترکیب چند نظریه با هم و به دست آوردن دیدگاهی جدید در آموزش دانسته اند یا اینکه یادگیری را عبارت از آموزش دیسپلین‌ها و موضوعات و محتواهای درسی به صورت تلفیق شده و درهم تنیده و میان رشته‌ای گفته‌اند و دسته‌ای دیگر آموزش تلفیقی را عبارت از ترکیب روش‌های مبتنی بر فناوری با روش‌های سنتی و غیرفناورانه در فرایند آموزش و تدریس بیان کرده‌اند. (واحدی، ۱۴۰۰: ۲۴) رویکرد مورد نظر در این پژوهش هر سه معنا می‌باشد.

یادگیری ترکیبی را اگر مبتنی بر فناوری‌های نوین بدانیم، اساساً نسل سوم سیستم‌های آموزش از راه دور^۳ محسوب می‌شود و به عنوان روشی برای حداکثر کردن مزایای آموزش چهره به چهره و تکنولوژی چندگانه برای یادگیری توصیف می‌شود. (Akyuz&Samsa,2009: 1745) آموزش از راه دور در ابتدای امر و در سالهای ۱۸۴۰م از سوی پیتمن^۴ برای آموزش تندنویسی و از طریق دوره‌های غیرحضوری مبتنی بر پُست آغاز شد (بابائی، ۱۳۸۹: ۳۹-۴۰) از سال

1) Blended Approach

2) Blended Learning

3) Distance Learning

4) Issac. Pitman

۱۹۲۱م مؤسسه‌های برای افزایش تعامل میان آموزگار و شاگردان روش‌های سریعتری را مورد توجه قرار دادند و با استفاده از ایستگاه‌های رادیویی و تلویزیونی به ارائه آموزش‌های از راه دور پرداختند. (همان: ۴۱) با گسترش فناوری‌های مبتنی بر رایانه و اینترنت نسل سوم آموزش از راه دور از ۱۹۷۰م مورد توجه قرار گرفت و تا به امروز با دایره وسیعی از فناوری‌های مجازی مواجه هستیم.

آموزش الکترونیکی به تنهایی خود دارای معایب بزرگی است، نبود تعامل انسانی مناسب، تأخیر در بازخورد، تعویق در یادگیری غیر همزمان و کمبود انگیزش لازم برای خواندن و درک مواد و منابع الکترونیکی آنلاین (Lim & kim, 2003) 427 هزینه‌های اولیه نسبتاً بالا، محدودیت دسترسی همگانی، محدودیت اعمال مدیریت و نظارت بر منابع آموزشی و هدایت فراگیران در بهره‌مندی از روابط اخلاقی و تربیتی با معلمان (صالحی عمران و سالاری، ۱۳۹۱: ۷۴) از مهم‌ترین این معایب است.

در عصر حاضر، به دلیل ظهور و گسترش فناوری‌های نوین، شکل آموزش نیز دچار تغییر و تحول شده است. نمونه بارز آن را می‌توان در مفهوم یادگیری تلفیقی که یادگیری ارتقا یافته با فناوری است، مشاهده کرد. فناوری‌ها در کلاس‌های درس حضور پیدا کرده‌اند و معلم و دانش‌آموزان را در فرایند یاددهی - یادگیری همراهی و پشتیبانی می‌کنند. (بنی هاشم، ۱۴۰۰: ۴)

۱-۲ بیان مسئله

هدف اصلی نظام آموزش و پرورش در غالب جوامع، بهبود اداره امور جامعه، ایجاد زمینه تعامل سازنده افراد جامعه با یکدیگر و با محیط است این امر در سایه فرایند آموزش‌های مختلف به شهروندان به انجام می‌رسد. بنابراین آموزش و پرورش باید دانش‌آموزان را افرادی مطلع نسبت به مسائل گذشته، حال و آینده جامعه و محیط زندگی اعم از طبیعی و اجتماعی، متعهد به ارزش‌ها و علاقمند به مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی و داشتن روحیه انتقادی و انتقادپذیری تربیت کند. بدون تردید مهمترین مکانیسم موجود در نظام آموزشی برای نیل به این هدف مهم، از طریق درس تاریخ است که افراد را با محیط، ارزش‌ها، فرایندهای اجتماعی، اقتصادی، تاریخی و فرهنگی آشنا می‌شوند.

در نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور ما، رویکرد اصلی برنامه درس تاریخ، «رویکرد فرهنگی - تربیتی» است؛ یعنی تلاش می‌کند زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را در بستر عناصر مبتنی بر رویکرد فطرت‌گرایی انسان فراهم آورد. به عبارت دیگر، تربیت شهروندانی مسئول و متعهد، آگاه و توانمند در زندگی فردی و اجتماعی و پایبند به ارزش‌ها و علاقه‌مند به کشور و هویت فردی و جمعی از اهداف این برنامه‌ی درسی است (برنامه‌ی درسی ملی، ۱۳۹۰: ۳۲).

در دنیای امروز نقش فضای مجازی در ابعاد مختلف قابل بررسی است از جمله در آموزش تاریخ می‌توان از جنبه‌های مختلف آموزشی، ارزشیابی آن سود برد. «استفاده از شبکه جهانی وب، کتابخانه‌های دیجیتال و پایگاه‌های اطلاعاتی به

منظور پژوهش، بهره‌گیری از مواد یادگیری تعاملی و چند رسانه‌ای در قالب لوح فشرده، کار گروهی از طریق امکاناتی مانند کنفرانس الکترونیکی و گفتگوی اینترنتی» (نوروزی و رضوی: ۳۲۲) از جمله مصادیق یادگیری الکترونیکی است.

در حال حاضر، روش‌های سنتی آموزش دیگر قادر به پاسخگویی به نیازهای رشد و گسترش مداوم مهارت‌های آموزشی نیستند. فناوری‌های جدید فرصت‌های بیشتر، جدیدتر و جذاب‌تری را برای آموزش تاریخ ارائه می‌کنند. استفاده ارز فضای مجازی یک روش آموزشی است که برای آموزش دهنده و آموزش گیرنده این فرصت را فراهم می‌کند که در عین دوری زمانی و مکانی از یکدیگر، فاصله آموزشی را از طریق وسایل الکترونیک پر نمایند. این چنین آموزشی دارای ویژگی‌ها و مزایای زیادی است از جمله:

گسترده‌گی دسترسی در هر زمان و مکان؛ ایجاد فرصت‌های برابر آموزشی؛ دسترسی سریع و آسان به اطلاعات؛ امکان ثبت فعالیت‌ها و پیشرفت‌های آموزشی، مدیریت هوشمند بر روند آموزش و امکان گسترده برای اصلاح، بازبینی و تکرار فعالیت‌های آموزشی.

در پژوهش حاضر این پرسش طرح شده که: چگونه می‌توان از یادگیری ترکیبی در آموزش تاریخ بهره گرفت؟.

۱-۳ روش پژوهش

نوشتار پژوهشی حاضر مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و با رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام شده است و مؤلف از تجارب خود در تدریس کاربردی در مدارس و دانشگاه فرهنگیان نیز استفاده کرده است. علت توجه به این موضوع از چند جهت دارای اهمیت است: در شرایط اضطراری مانند تعطیلی مدارس در شرایطی مانند آلودگی هوا و شرایط بیماری همه‌گیری مانند کرونا و یا حوادث طبیعی مانند سیل و زلزله باید به فکر راهکارهای نو و استفاده از ظرفیت‌های جدید بود. آموزش حضوری اگرچه یکی از بهترین شیوه‌ها برای یادگیری پایدار و اثربخش است، اما در چنین شرایطی نیاز به استفاده از فضای مجازی و آموزش الکترونیکی ضرورت دارد. البته یادگیری تلفیقی تنها به معنای استفاده از دو فضای واقعی و مجازی در آموزش مطالعات اجتماعی نیست بلکه موارد و شیوه‌های متنوع‌تری را نیز شامل می‌شود که بیشتر به ابتکار معلمان بستگی دارد.

۴-۱ یافته‌های پژوهش

اگرچه درس تاریخ بر اصول و مبانی علمی خاص متکی است اما می‌توان از طریق آموزش ترکیبی، بستری برای تلفیق دانش‌ها، تجارب، موضوعات و مفاهیم مرتبط با اهداف اصلی برنامه درسی، یعنی آموزش شهروندی و تربیت اجتماعی، فراهم آورد. منظور از تلفیق در اینجا درهم آمیختن تجارب یادگیری دانش آموزان و محتوایی که توسط معلمان ارائه می‌شود، می‌باشد که از طریق آن دانش آموزان ارتباطات بین مجموعه‌های به ظاهر مجزای دانش تاریخی را درک کرده با فهم درست مبادی تاریخی خود به ساختن دانش جدید مبادرت ورزد.

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که آموزش حضوری اگرچه اهمیت زیادی در فراگیری درس تاریخ دارد، اما در شرایط خاص مانند وضعیت فعلی ناشی از همه‌گیری بیماری کرونا و تعلیق آموزش حضوری، استفاده مناسب از فضای مجازی همگام با آموزش حضوری می‌تواند یادگیری پایدار در درس تاریخ را امکان پذیر سازد

۱-۵ پیشینه تحقیق

اسماعیلی و موسوی (۱۳۹۴) در پژوهش خود، روش تدریس مشارکتی از طریق محیط یادگیری الکترونیکی را در مقایسه با شیوه سخنرانی در پیشرفت درسی و افزایش خلاقیت دانش آموزان مؤثرتر می‌دانند. نجفی (۱۳۹۸) در مقاله «مقایسه تأثیر آموزش به روش ترکیبی و سنتی در یادگیری» آموزش ترکیبی را به دلیل تلفیق نقاط قوت دو شیوه آموزش سنتی و الکترونیکی که موجب تصویرسازی ذهنی، خودتنظیمی و خودانگیزی یادگیری می‌شود نسبت به روش سنتی کیفیت بهتری ارائه می‌دهد. صالحی عمران و سالاری (۱۳۹۱) در مقاله «یادگیری ترکیبی، رویکردی نوین در توسعه آموزش و فرآیند یاددهی/یادگیری» یادگیری ترکیبی را به جهت برخورداری از مزایای هر دو روش سنتی و الکترونیکی، سهولت دسترسی به مواد آموزشی و افزایش اثربخشی هزینه‌ها شیوه ای اثربخش در آموزش می‌دانند. واحدی (۱۴۰۰) برای اثربخشی آموزش تلفیقی ۱۰ گام اساسی را که معلم باید مورد توجه قرار دهد را به اختصار بیان کرده است. فلاحی (۱۴۰۰) یادگیری تلفیقی را آینده تعلیم و تربیت دانسته است.

۲. آموزش ترکیبی

آموزش الکترونیکی پس از ناکارآمدی آموزش‌های حضوری معمول برای پاسخگویی به نیازهای روز (از جمله و مهم تر از همه، گسترش جهانی ویروس کووید ۱۹) و در راستای پاسخگویی به نیاز روزافزون تقاضای آموزش -های رسمی در کشورهای مختلف بوجود آمد. در واقع، هدف آن است که بتوان با دستیابی به روشی کارآمد، تعداد بیشتری از فراگیران را در هر مکان و هر زمان و با صرف هزینه های مالی کمتر آموزش داد. با وجود مزایای شیوه آموزش مجازی اما نمی‌توان از مشکلات ساختاری این نوع آموزش به ویژه در شرایطی که از سر اضطرار چاره ای جز استفاده از آن را نداریم، چشم پوشی کرد.

یادگیری الکترونیکی مفهومی است که بیانگر به کارگیری فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی مانند اینترنت و سیستم های چند رسانه ای به مثابه ابزارهایی برای بهبود کیفیت یادگیری از طریق ارائه تسهیلاتی برای دسترسی آسان به منابع و خدمات آموزشی و فراهم کردن سازوکارهایی مانند تعامل و همکاری از راه دور است. (نوروزی و رضوی، ۱۳۹۷: ۳۲۱)

یادگیری تلفیقی^۵ مدلی از یادگیری است که در آن با تأکید بر روی کیفیت یادگیری و با به کارگیری فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی به برنامه ریزی آموزشی می‌پردازند. آموزش تلفیقی از ترکیب آموزش حضوری و آموزش الکترونیکی تعریف شده است و قصد دارد تا از مزیت های غیر قابل جایگزین هر دو استفاده کند (گودرزی و زین الدینی، ۱۳۸۹: ۶۴).

5 - Blended Learning

آموزش تلفیقی عبارت است از ترکیب شیوه های سنتی آموزش (رو در رو) با بهره گیری از روش های آنلاین و آفلاین که استفاده از تکنولوژی های آموزشی در آن ممکن است. معلمان و فراگیران در کل یا بخشی از دوره از یکدیگر دور باشند. آموزش تلفیقی رویکرد نوینی است که در آن برای آموزش یک دوره، از ترکیبی از وسایل و تجهیزات الکترونیکی و نیز ترکیبی از شیوه های فراگیر محور و معلم محور استفاده می شود. یادگیری تلفیقی با ترکیب موثر شیوه های مختلف انتقال الگوهای تدریس و سبک های یادگیری فراهم می شود تا در محیط یادگیری معنی دار به صورت تعاملی به کار گرفته شود. در یادگیری تلفیقی فعالیت های یادگیری آنلاین و کلاس درس را ترکیب کرده و منابع را به شیوه ای مطلوب به منظور بهبود بخشیدن نتایج یادگیری فراگیر و پرداختن به موضوعات سازمانی مهم بکار می برند. از مزایای این مدل آن است که سبب خودتنظیمی تحصیلی دانش آموزان می شود (زارعی و طوفانی نژاد، ۱۳۹۶: ۷۵).

اگرچه در خصوص نقش آموزش ترکیبی در اثربخشی یادگیری اختلاف نظر وجود دارد، اما آنچه در ترکیب روش های آموزشی دیجیتال و آموزش چهره به چهره ارزشمند است، این است که دانش آموزان در یک تجربه یادگیری تعاملی قرار می گیرند که فرآیند یادگیری را بهبود می بخشد هر چه روش یادگیری تلفیقی رواج و اهمیت بیشتری پیدا کرده، مدل های متنوعی از آن نیز شکل گرفته و توسعه یافته اند. انتخاب یک مدل یادگیری تلفیقی که مناسب کلاس درس تاریخ باشد، به نیازهای یادگیرندگان آن کلاس بستگی دارد. شاید برخی دانش آموزان به توجه و رسیدگی بیشتری نیاز داشته باشند و برخی دیگر با برنامه درسی جلو بروند.

از میان مدل های مختلفی که برای یادگیری ترکیبی وجود دارد ۳ مدل یادگیری ترکیبی که مناسب برای تدریس تاریخ است را بررسی می کنیم. البته پیش از اجرایی کردن مدل یادگیری ترکیبی، باید اهداف کلاس، تکالیف و خروجی های کلاس را مشخص شود تا دانش آموزان با اهداف کلی آموزش همسو شوند.

۱-۲ مدل چهره به چهره^۶

این مدل نزدیکترین مدل به آموزش سنتی است و به همین دلیل بیشترین کارایی را در تدریس تاریخ دارا است زیرا این امکان را به دانش آموزان می دهد تا در سطوح مختلفی از مهارت و توانایی فعالیت کنند. آموزش آنلاین برای دانش آموزانی که عقب هستند ارائه می شود تا درس ها را تکمیل کرده و در کلاس ها مشارکت کنند. مثلاً سوالی که در کلاس درس برایشان مطرح شده یا تکلیف کلاس را در خانه جستجو کرده و انجام دهند، بدین صورت زمان برای تسلط بیشتر بر موضوع درس خواهند داشت.

در این مدل، مبنای اصلی آموزش حضوری است اما معلم بعد از ارزشیابی و یا هنگام تدریس متوجه ضعف فراگیر در درک و فهم محتوای درسی شده و برای برطرف نمودن ضعف و یا تکمیل و تعمیق آموخته ها تکالیف یا سئوالاتی از درس را برای دانش آموز یا دانش آموزان تعریف نموده تا با جستجو و انجام تکلیف یا حل مسئله از طریق رسانه های

^۶) Face to face model

الکترونیکی در منزل و ارائه یا ارسال آن، یادگیری خود را تثبیت نمایند. این مدل برای شیوه تدریس مسئله محور، منبع محور و پروژه محور بسیار مناسب است.

۲-۲ مدل چرخشی^۷

در این مدل، معلمان می‌توانند موقعیت‌های یادگیری مختلفی بسازند. با استفاده از ابزارهای یادگیری دیجیتال در موقعیت‌های چرخشی، معلمان قادر خواهند بود بر زمان آموزش حضوری بر اساس نیازهای خاص دانش‌آموز تمرکز کنند. در واقع یک برنامه درسی برای دانش‌آموزان درست می‌شود که در موقعیت‌های مختلف در انتقال از آموزش حضوری به آنلاین به کار بیاید. این به دانش‌آموزان زمان و تمرکزی که برای درس‌های خاصی نیاز دارند، می‌دهد و به آنها راه‌های مختلفی برای تسلط بر آموزش ارائه می‌دهد. مثلاً اگر به دانش‌آموزان درس تاریخ می‌دهید، می‌توانید آنها را بر اساس سطح مهارت در فهم و یا بیادسپاری، دسته‌بندی کنید. گروهی که در فهم مطالب تاریخی مهارت بیشتری دارند، ممکن است در بیادسپاری متون درسی خوب نباشند، در این صورت می‌توانید زمان بیشتری برای آموزش بیادسپاری تاریخ برایشان اختصاص دهید.

۲-۳ آموزش معکوس

کلاس معکوس^۸ شکل جدیدی از کلاس‌های درسی ترکیبی است. در این کلاس‌ها فعالیت‌هایی که به‌طور سنتی در کلاس‌های درس انجام می‌شده مانند تدریس مطالب اصلی درس در خانه توسط دانش‌آموزان انجام می‌شود.

در این شیوه، دانش‌آموزان قبل از حضور در کلاس، تدریس ویدئویی درباره موضوعات درسی آن روز را مشاهده می‌کنند. سپس در کلاس حضور می‌یابند و معلم به پرسش‌های آن‌ها پاسخ می‌دهد. این روش سبب می‌شود محوریت معلم نیز کاهش یابد. دانش‌آموزان ویدئوهای آموزشی را قبل از برگزاری کلاس می‌بینند و با دانش ابتدایی وارد کلاس درس می‌شوند. معلم در حین تدریس و پاسخ به سئوالات دانش‌آموزان می‌تواند کلاس خود را ضبط کند تا دوباره دانش‌آموزان را دوباره مشاهده نماید. این امر سبب تثبیت یادگیری دانش‌آموزان می‌شود.

در یادگیری به شیوه معکوس، دانش‌آموز با استفاده از ویدیو یا یک چند رسانه‌ای می‌تواند تدریس معلم را بارها و بارها تماشا کند، آن را عقب و جلو ببرد، مکث کند، روی بخش خاصی بیشتر تمرکز کند و مطالبی را تکرار و ذخیره کند. در این صورت، هر دانش‌آموز بر اساس ویژگی‌های شخصی و با توجه به تفاوت‌های فردی خود، به درک مطلب و یادگیری می‌پردازد. بنابراین، کلاس معکوس به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد بر برخی از عناصر از جمله زمان، مکان، مسیر یادگیری و همین‌طور سرعت یادگیری کنترل داشته باشند، چرا که می‌توانند از طریق اینترنت، هر جا که بخواهند، محتوای آموزشی را دریافت و مسیر یادگیری را با سرعت مورد نظرشان طی کنند.

^۷ Rotational model

^۸ Flipped Classroom

دانش آموزان با گذشت مدتی از حضورشان در کلاس معکوس، پرسش‌های بهتری می‌پرسند و عمیق‌تر به موضوعات می‌اندیشند. به نظر وی، از جمله مهم‌ترین مزایای استفاده از آموزش‌های ویدیویی، «امکان برقراری روابط انسانی عمیق‌تر» است، چرا که زمان آزاد شده به‌وسیله آموزش‌های اولیه (فایل‌های ویدیویی) امکان تعامل و ارتباط بیشتری را بین معلم و دانش‌آموز در کلاس درس فراهم می‌سازد و از محوریت بالای معلم در کلاس درس می‌کاهد. البته قبل از هر چیز، معلمان باید طراحی آموزشی خود را وارونه کنند و در طراحی آموزشی خود جای تدریس مستقیم و انجام فعالیت را جابه‌جا کنند.

دانش آموزان در آموزش معکوس چه توانمندی‌هایی در درس تاریخ‌کسب می‌کنند؟ دانش آموزان بر اساس منابع و تصاویری از فعالیت‌های انسانی در گذشته، اطلاعات علمی به دست می‌آورند. تصاویر و حوادث تاریخی گزارش شده به طور نقادانه مورد ارزیابی، موشکافی و بررسی قرار می‌گیرند تا به ارزش زندگی انسان پی برده شود. آنان در یک سیر یادگیری کنترل شده تاریخ را بر اساس پیامدها و چشم اندازها مورد بازبینی و بازگویی قرار می‌دهند و حتی خودشان نیز در این فرایند شرکت می‌کنند. (چمن آرا، ۱۴۰۰: ۲۱)

۳. یادگیری تلفیقی در آموزش تاریخ

سازماندهی محتوا در برنامه درسی تاریخ به صورت تلفیقی یا درهم تنیده ارائه می‌شود. درس تاریخ از زمان (گاهشماری)، نظم و ترتیب تاریخی (کرونولوژی)، تغییر و تداوم و علت و معلول، فهمی متناسب با سن و رشد ذهنی یادگیرندگان ارائه می‌دهد. دستیابی دانش‌آموزان به درکی منسجم و متعادل از تاریخ، علاوه بر اینکه آنان را در درک موقعیت و هویت فردی و جمعی شان یاری می‌دهد، باعث ایجاد اعتماد به نفس و مسئولیت‌پذیری در آنان نیز می‌شود. انس و آشنایی با موضوع‌های تاریخی، احساس همدلی عمیقی را در ذهن و ضمیر یادگیرندگان نسبت به انسانها و تعاملات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی شان با یکدیگر برمی‌انگیزد. (باغستانی، پرتوی مقدم و دیگران، ۱۳۹۹: ۵-۶) به همین منظور از روش تماتیک یا مضمون محور استفاده می‌شود. انتخاب مضامین به گونه‌ای صورت می‌گیرد که هر مضمون قابلیت تلفیق دو یا چند حوزه موضوعی را داشته باشد. در برنامه درسی تاریخ، به منظور تعیین حوزه‌های مرتبط با جامعه شناسی و جغرافیا، از حوزه‌های موضوعی استفاده شده است که به جای دیسپلین‌ها (رشته‌های علمی) فضای بازتری را برای تلفیق به وجود می‌آورند که عبارتند از:

۱- زمان، تداوم و تغییر ← تاریخ

۲- مکان و فضا ← جغرافیا

۳- فرهنگ و هویت ← جامعه شناسی

برای مثال مضمونی مانند «تاریخ، زمان و مکان» را در نظر بگیرید. این مضمون محتوای درس دوم کتاب تاریخ پایه دهم را تشکیل می‌دهد. در این فصل از مفاهیم هر ۳ حوزه موضوعی استفاده شده است: ۱. فضا و مکان؛ ۲. زمان، تداوم و تغییر؛ ۳. فرهنگ و هویت. مثلاً در ابتدای درس آمده است: «رویدادها و حوادث گذشته در دل زمان و در پهنه‌ای به نام

مکان خلق شده اند. رویدادهای گذشته بشری با مشخص شدن زمان آنها تاریخدار می‌شوند. زمان‌شماری یکی از هوشمندانه‌ترین و پیچیده‌ترین فعالیت‌های فکری انسان به شمار می‌رود» (همان: ۳۳) در واقع بر مفاهیم کلیدی رابطه انسان و زمان و مکان تأکید می‌کنیم و از **حوزه فضا و مکان** بهره برده‌ایم و با مفاهیم جغرافیایی سروکار داریم. در همین درس از روش تبدیل تاریخ هجری قمری به هجری شمسی و میلادی یاد شده است و از دانش آموزان خواسته شده که با استفاده از فرمول‌های ساده ریاضی تاریخ تولد خود یا تاریخ وقایع مهم را تبدیل کنند در حقیقت تأکید بر مفاهیم کلیدی زمان، گاه شماری و تداوم کرده‌ایم. در همین درس، به معانی ماه‌های اوستائی و ایرانی اشاره شده است که با حوزه موضوعی فرهنگ و هویت مربوط است با این مثال روشن می‌شود که چگونه دروس و مضامین برنامه درسی تاریخ از مفاهیم کلیدی دو یا چند حوزه موضوعی این برنامه درسی بهره می‌گیرد و «تلفیق» صورت می‌گیرد.

اصطلاح «یادگیری تلفیقی» به این معنا است که یادگیری دانش‌آموزان هم از روش‌های سنتی و هم از طریق برنامه‌های مبتنی بر فناوری، صورت گیرد. ایجاد محیط یادگیری تلفیقی یا دست‌جمعی اگرچه برای معلم تاریخ بسیار چالش‌برانگیز است، اما چون این روش با سطح مهارت دانش‌آموز مطابقت داشته، زمان یادگیری را افزایش می‌دهد، دانش‌آموزان را برای زندگی واقعی آماده می‌سازد، بر تعامل انسانی تمرکز دارد و به بچه‌ها حین مشارکت و سرگرمی آموزش می‌دهد، می‌تواند اثربخشی تدریس معلم را افزایش دهد. برنامه‌ی آموزش تلفیقی به معلمان اجازه می‌دهد به آینده‌ی دانش‌آموزان توجه بیشتری داشته باشند و متناسب با نیازهای آتی‌ی آنان به تهیه و تولید برنامه‌های درسی بپردازند. این برنامه به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد که نسبت به مسایل یادگیری خود دقیق باشند و کنترل امر یادگیری خود را بدست گیرند (Driscoll, 2002: 2).

در یادگیری تلفیقی معلم و دانش‌آموزان کلاس درس را به صورت حضوری برگزار می‌کنند. معلم کلاس را مدیریت می‌کند و کنترل کاملی روی مکان، زمان، مسیر و سرعت تدریس دارد. از فناوری (معمولاً رایانه یا تبلت) در این روش به عنوان راهی برای ایجاد تعامل بیشتر در کلاس استفاده می‌شود. اصلی‌ترین گام در آموزش تلفیقی، پذیرفتن یک چارچوب ذهنی روشن از آموزش تلفیقی است «اینکه یادگیری تلفیقی، ترکیب چند نظریه با هم و به دست آوردن دیدگاهی جدید است یا اینکه عبارت است از آموزش دیسپلین‌ها و موضوعات و محتوای درسی به صورت تلفیق شده و درهم تنیده و میان رشته‌ای و یا اینکه عبارتست از ترکیب روش‌های مبتنی بر فناوری با روش‌های سنتی و غیرفناورانه در فرایند آموزش و تدریس که ممکن است هر سه معنا هم درست باشد. ما به عنوان معلم باید چارچوب ذهنی روشنی از چپستی رویکرد تلفیقی برای خودمان بسازیم و همان ذهنیت راهنمای عمل تلفیقی ما باشد.» (واحدی، ۱۴۰۰: ۲۴)

در این روش، آموزش نسبت به تدریس رودرو بهتر و کارآمدتر شده و ثابت شده است که روش‌های مورد استفاده به سطوح بالاتری از موفقیت دانش‌آموزان منجر می‌شوند. با ترکیب استفاده از تدریس رودرو و تدریس مجازی، دانش‌آموزان می‌توانند به صورت انفرادی کار کنند و زمان کافی برای آموزگار وجود دارد تا توجه خود را به کسانی معطوف کند که به حمایت شخصی نیاز دارند.

- تعامل دانش‌آموزان به دلیل تنوع بیشتر فعالیت‌ها در طول تدریس بالاتر است.

- دانش آموزان می توانند بر اساس سطحشان، از در س های متناسب با خودشان استفاده کنند.
- یادگیری تلفیقی ظرفیت کاهش هزینه های مؤسسه های آموزشی را دارد.

محیط آموزشی که یادگیری تلفیقی را با موفقیت اجرا می کند، باید به طور طبیعی دانش آموزان را به نشان دادن یادگیری مستقل، خودآموزی و خود نظم جویی تشویق کند. معلم قبل از معرفی راهبردهای یادگیری تلفیقی به دانش آموزان، باید برنامه اولیه ای اجرا کند تا به دانش آموزان اجازه دهد خودشان را با این روش سازگار و اعتماد به نفس لازم برای هدایت این راهبرد را کسب کنند.

در روش آموزش و یادگیری تلفیقی، الزام به پیروی از یک مدل وجود ندارد. شرایط موجود گاه ممکن است استفاده مطلق از ابزار حضوری را ایجاب کند و گاه بهره مندی صرف از فناوری اینترنت و رایانه را و گاه ترکیب خاص این دو را. به بیان دیگر، وقتی از یک روش استفاده می کنیم، گریزی از معایب آن نیست، اما با استفاده از دو ابزار می توان ترکیب گوناگونی را از آنها طراحی و پیاده سازی نمود، که باعث غنی شدن آموزش خواهد شد.

پیش از اجرایی کردن مدل یادگیری تلفیقی، باید اهداف کلاس، تکالیف و خروجی های کلاس را مشخص کرد تا فراگیران با اهداف کلی آموزش درس تاریخ همسو شوند. از مزایای آموزش و یادگیری تلفیقی در درس تاریخ می توان به این موارد اشاره کرد: تأمین اهداف تربیتی (حرکت از قالب های ارائه سنتی به یادگیری فعال) که خود باعث بهبود نرخ موفقیت می گردد، کاهش هزینه در ارائه و دریافت آموزش، انعطاف پذیری در دسترسی فراگیران به آموزش در هر مکان و زمان و تطبیق آموزش با سبک های متفاوت یادگیری در فراگیران.

معلم تاریخ نیازمند تفکر طراحی است که از طریق آن آموزش خلاقیت، تفکر انتقادی و مهارت های بین فردی فراگیران تقویت شود همچنین باید گفت که «گرچه روش های آموزش فناورانه و آنلاین، برای مشارکت و کنترل روند یادگیری دانش آموزان، شیوه های جدیدی به آنها ارائه داده است، اما همچنان معلمان کلید موفقیت در تحصیل دانش آموزان هستند و پیش از اجرایی کردن مدل یادگیری تلفیقی، باید اهداف کلاس، تکالیف و خروجی های کلاس را مشخص کرد تا دانش آموزان با اهداف کلی آموزش همسو شوند» (فلاحی، ۱۴۰۰: ۱۴)

۴. نتیجه گیری و پیشنهادات

آموزش تاریخ که نقشی اساسی در اجتماعی شدن و هویت جویی دانش آموزان دارد نیازمند تحول در شیوه های تدریس و ارائه و بهره گیری از موقعیت های یادگیری نوین است. تحقق این امر نیازمند توانایی معلمان در بکارگیری راهبردهای متنوع و سازماندهی فرصت های یادگیری است. یادگیری تلفیقی - که به استفاده همگام از آموزش حضوری و مجازی تأکید دارد - راهکاری نو در تدریس تاریخ است که هم در شرایط خاص مانند دوران همه گیری کرونا و تعطیلی آموزش حضوری کاربرد دارد و هم در شرایطی که شیوه های مرسوم آموزش حضوری قابلیت قابل ملاحظه ای در آموزش ارائه ندهند. یافته های تحقیق حاکی از آن است که اگرچه آموزش حضوری اهمیت زیادی در ایجاد انگیزه و آموزش در فراگیر دارد، اما در شرایط خاص در شرایط اضطراری مانند تعطیلی مدارس در شرایطی مانند آلودگی هوا و شرایط بیماری همه

گیری مانند کرونا نیز نباید آموزش متوقف شود و با استفاده مناسب از فضای مجازی همگام با آموزش حضوری می توان آموزش حضوری را تقویت و اثربخش تر نموده و یادگیری پایدار را امکان پذیر سازد. همچنین همراهی آموزش حضوری و مجازی در آن باید با در نظر گرفتن شرایط خاص همراه باشد تا تفکر بصری و انتقادی فراگیران افت نکند و انگیزه آنان برای ادامه و همراهی با این نوع آموزش پا برجا بماند. استفاده از روش های فعال و تیمی که ذهن فراگیر را درگیر یادگیری بیشتر و حل مسائل و کاربردی کردن آموزش کند، نیز در آن ضروری است. برای تحقق یادگیری تلفیقی در درس تاریخ، موارد زیر پیشنهاد می شود:

- پذیرفتن یک چارچوب ذهنی روشن در آموزش تلفیقی و باز طراحی محیط یادگیری براساس آموزش تلفیقی.
- داشتن برنامه زمانی منظم برای استفاده از هر کدام از بسترهای حضوری و الکترونیکی.
- طراحی آموزشی به منظور کنار هم قرار دادن دنیای مجازی و تدریس حضوری با هدف ایجاد یک محیط یادگیری یکپارچه .
- افزودن تعامل برخط می تواند ادراک یادگیری فراگیر، ارتباطات اجتماعی و لذت برخورداری از حمایت معلم را تقویت کند.
- قرار دادن زمان برای کار گروهی در قالب انجام تکالیف گروهی و کار انفرادی فراگیران.
- توجه معلم به فراگیرانی که نیاز به کمک بیشتری دارند و باید به طور جداگانه مورد توجه قرار گیرند.
- استفاده از نرم افزارهای تولید رسانه و روش چهره به چهره و حضوری در زمان های متناوب.
- آموزش آنلاین برای فراگیرانی که از درس عقب هستند.
- استفاده از روش های پروژه محور و مسئله محور، به عنوان شیوه ای مؤثر در یادگیری درس تاریخ با استفاده از امکانات فضای مجازی هم در تدارک منابع و مواد مورد نیاز برای اجرای پروژه یا حل مسئله و هم در پیشبرد و اجرای آن.

۵. منابع و مآخذ

- اسماعیلی، ابراهیم و موسوی، فرانک (۱۳۹۴)، «مقایسه روش تدریس مشارکتی از طریق محیط یادگیری الکترونیکی با شیوه سخنرانی و تأثیر آنها بر خلاقیت و پیشرفت درسی»، مطالعات آموزشی و آموزشگاهی، سال ۴، شماره ۱۲، بهار و تابستان، صص ۹۷-۱۰۹.
- بابائی، محمود (۱۳۸۹)، مقدمه ای بر یادگیری الکترونیکی، تهران: چاپار.
- باغستانی، اسماعیل، پرتوی مقدم، عباس و دیگران (۱۳۹۹)، راهنمای معلم تاریخ (۱)، تهران: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.

- برنامه ی درسی ملی (۱۳۹۰).
- بنی هاشم، کاظم (۱۴۰۰)، « واکاوی یادگیری عرصه ای نوین در تسهیل تدریس و یادگیری»، رشد فناوری آموزشی، شماره ۷، دوره سی و ششم. صص ۴-۶
- تیمنز، جف و ورنون، کیت و کینیلی، کریستین (۱۳۹۸)، آموزش و یادگیری تاریخ، ترجمه محمد غفوری، تهران: سمت.
- چمن آرا، افشین (۱۴۰۰). « مطالعات اجتماعی در آلمان»، رشد آموزش علوم اجتماعی، دوره بیست و سوم، شماره ۳، پیاپی ۸۵، بهار، صص ۲۰-۲۴.
- زارعی زوارکی، اسماعیل و طوفانی نژاد، احسان (۱۳۹۶). « بررسی تأثیر آموزش تلفیقی بر میزان یادگیری دانش آموزان در درس ریاضی». اندیشه های نوین تربیتی، دوره سیزدهم، شماره ۱، بهار. صص ۷۳-۹۲
- صالحی عمران، ابراهیم و سالاری، ضیاءالدین (۱۳۹۱)، « یادگیری ترکیبی، رویکردی نوین در توسعه آموزش و فرآیند یاددهی/یادگیری»، راهبردهای آموزش، دوره ۵، ش ۱، بهار، صص ۶۹-۷۵.
- فلاحی، مریم. (۱۴۰۰). « یادگیری تلفیقی رویکرد آینده تعلیم و تربیت». رشد فناوری آموزشی، دوره ۳۶، شماره ۷، پیاپی ۳۹۶. اردیبهشت. صص ۱۲-۱۴
- گودرزی، محمد و زین الدینی میمند، زهرا (۱۳۹۸)، « درآمدی بر یادگیری تلفیقی مزایا و مشکلات اجرای آن». مطالعات مدیریت و کارآفرینی، دوره ۵، شماره ۲۹. پائیز، صص ۶۲-۶۹.
- نجفی، حسین (۱۳۹۸)، «مقایسه تأثیر آموزش به روش ترکیبی و سنتی در یادگیری»، پژوهش در آموزش علوم پزشکی، سال ۱۱، ش ۲، تابستان، صص ۵۴-۶۳
- نوروزی، داریوش و رضوی، عباس (۱۳۹۷)، مبانی طراحی آموزشی، تهران: سمت.
- واحدی، مهدی (۱۴۰۰)، « ۱۰ گام تا معلم تلفیقی»، رشد فناوری آموزشی، شماره ۱، مهر. صص ۲۴-۲۵.
- Akyuz, Hilal Ibrahim & Samsa, serap (2009), The effects of blended learning environment on the critical thinking skills of students, Procedia – Social and Behavioral Sciences, Volume 1, Issue 1, p.p 1744-1748
- Lim, Doo.H & Kim, Hyunjoong, (2003), Motivation and Learner Characteristics Affecting Online Learning and Learning Application, Journal of Educational Technology Systems, p.p 423-439.

- Driscoll, Margaret (2002). "Blended Learning: Let's get beyond the hype", Learning and Training Innovations News line. Retrieved Oct.

